

ÅRSSKRIFT

2019

NØRREBRO LOKALHISTORISKE
FORENING OG ARKIV

Udgivet af:
NØRREBRO LOKALHISTORISKE
FORENING OG ARKIV

Nr. 33, februar 2020
ISSN: 1902-0422

Redaktion:
Foreningens bestyrelse.

Adresse:
Karsten Skytte Jensen
Balders Plads 4, 2. tv.
2200 København N.

Foreningens bestyrelse:

Formand:
Karsten Skytte Jensen
22 92 14 05

Næstformand:
John Dickov Hansen

Kasserer:
Ingrid Bøvith
20 70 52 08

Bestyrelsesmedlem:
Anders Lillelund

Bestyrelsesmedlem:
Josephine Grandlev Bonnevie

Suppleant:
Pernille Grouleff Poulsen

Foreningen og arkivet kan træffes efter
aftale med formanden via e-mail:
info@noerrebrolokalhistorie.dk
eller tlf. 22 92 14 05.

Undtagen i juli og august måned hvor vi
holder sommerferie.

E-mail:
info@noerrebrolokalhistorie.dk

Hjemmeside:
www.noerrebrolokalhistorie.dk

Forsidebillede:
XXXXXXXXX

Tryk:
Frydenberg A/S

Støttet af Kultur- og Fritidsudvalget

Årsberetning 2019

Foreningen og bestyrelsen

Den 26. marts holdt Foreningen sin årlige generalforsamling. Anders Lillelund og Ingrid Bøvith blev genvalgt til bestyrelsen. Pernille Grouleff Poulsen blev genvalgt til suppleant. Annette Isted Ludvigsen blev genvalgt til revisor, og Bodil Vendel blev genvalgt til revisorsuppleant.

Vores medlemstal er desværre lidt faldende, noget der også gælder en del andre foreninger i disse år. Men vi er taknemmelige for vores trofaste medlemmers støtte og håber, at der fremover vil komme en tilgang af nye medlemmer. Kontingenterne er en vigtig del af foreningens økonomi.

Vores hjemmeside bliver holdt a jour af webmaster Thomas Bøvith, der også står for vores Facebook-side og opsætningen af den lokalhistoriske kalender.

Arrangementer og aktiviteter

Den 26. maj var vi på byvandring på Christianshavn. Der var desværre ikke så mange deltagere. Vores guide Jan Janssen viste rundt og vi fik en interessant rundvisning i den gamle, smukke bydel.

Den 15. september var vi på en spændende byvandring hvor temaet var Jøderne på Nørrebro. Jan Janssen fortalte mange interessante og overraskende

detaljer om de jødiske spor i bydelen, hvor der specielt omkring år 1900 boede mange jøder. God tilslutning med ca. 20 deltagere.

Den 18. november og 9. december havde vi to arrangementer om Nørrebros industri før i tiden. Det var et samarbejde med Nørrebro Lokaludvalg, som også havde støttet økonomisk. Industrialiseringen begyndte så småt på Indre Nørrebro i 1850'erne, men bydelene Valby, Nord-Vest og Ydre Nørrebro var blandt de helt store industriområder fra sidst i 1800-tallet og indtil 1960'erne. Uwe Brodersen og Jan Malinowski fortalte interessant om det spændende emne suppleret med gode billeder. Der var god tilslutning til begge arrangementer.

Vores overordnede mål er at afholde mindst to medlemsarrangementer om året, et om foråret og et om efteråret. Udover at afholde disse arrangementer, får vi af og til henvendelser fra f.eks. foreninger og grupper med ønsker om foredrag eller rundvisninger, som vi efterkommer i det omfang vi har ressourcer til det.

I årets løb har vi modtaget en del materiale, hvilket vi er taknemmelige for. Det er altid spændende at modtage materiale, men efterfølgende kommer jo et stort

arbejde med at sortere og registrere det. . Via vores hjemmeside får vi løbende en hel del henvendelser med spørgsmål om Nørrebros historie, som vi forsøger at besvare så godt som muligt. Er vi ikke i stand til at svare fyldestgørende, henviser vi f.eks. til Københavns Museum eller Stadsarkivet. Desuden får vi i årets løb en del henvendelser fra f.eks. studerende og journalister, som vi hjælper med oplysninger og billedmateriale.

Vi er nu nået så langt med digitalisering af vores billedsamling, at vi er ved at være klar til at få konverteret registrerin-

gerne til Maltex-databasen. Vores webmaster har gennemgået registreringerne og rettet indtastningerne for stavfejl og uensartede emneord. Vi håber at kunne præsentere databasen på vores generalforsamling.

Nørrebro Kalenderen 2020 kom på gaden i begyndelsen af november. Det er 10. gang vi udsender kalenderen, der efterhånden er blevet kendt og efterspurgt. Den blev som sædvanlig solgt hos Steenberg Bog og Idé, Nørrebrogade 163 og Nørrebro Bycenter, Irma på Tagensvej samt gennem foreningen.

Et af billederne i Nørrebro kalenderen for 2020 viser Blågårdsgade udfor den nyanlagte Blågårds Plads ca. 1902.

Leif Ziegler

23. april 1945 -

4. november 2018

Leif Ziegler var en rigtig nørrebrodreng. Han vil være læsere af Nørrebro Lokalhistoriske Forenings årsskrift bekendt gennem de erindringer fra hans barndom på Nørrebro, man kan finde i nærværende Årsskrift "En nørrebrodreng vokser op" fra 2008-10.

Heri gav han takket være sin nærmest fotografiske hukommelse en meget nærværende og detaljeret beskrivelse af sin opvækst i Husumgade, herunder sit venskab med undertegnede fra vi var ganske små. Når Leif og jeg blev bedste venner, var det ikke kun, fordi vi var jævnaldrende og nærmest boede dør om dør, men i nok så høj grad også fordi jeg som enebarn og søn af en enlig mor (min far døde da jeg var seks år gammel) kom en del i hjemmet hos Leif.

Leif boede i nr. 13 med sine forældre Inger og Knud Ziegler samt sin storesøster Jonna - selv boede jeg i nr. 5. Leifs mor var førstegenerationsindvandrer. Leifs far Knud var født i København, men tilbragte en stor del af sin barndom i på en gård i Nors i Thy som plejebarn. Han var uddannet kok, og i vores barndom var han ansat på Hovedbanegårdens restaurant. For os børn var det derfor en stor ting, når Leifs far bragte hjemmelavet flødeis med hjem fra sit arbejde.

Leifs mor Inger var rundet af en bornholmsk familie fra Nexø. Hun havde ingen formel uddannelse, men arbejdede igennem hele sit liv, ligesom min egen mor hovedsagelig som rengøringsdame. Leifs mor oplevede jeg som Zieglerfamiliens skarpe hoved. Hun var udadvendt, det var hende, der skrev taler og lejlighedssange til familiebegivenheder, og så kunne hun spille på harmonika.

Jeg lærte gennem Leif og hans forældre familien at kende. En enkelt gang, da vi var 13 år gamle, var jeg endog med Leif og hans forældre på sommerferie hos hans bornholmske bedsteforældre.

Ved den lejlighed fik vi af vores forældre lov til at cykle øen rundt og overnatte

Forfatteren og Leifs forældre i gården til Husumgade 5 inden afrejsen til England 1962. (Foto: Leif Ziegler)

campingplads på egen hånd. Det var den første af de cykelrejser med telt vi i de kommende år kastede os over.

Leif var en strejfer. Allerede inden han kom i skole kunne han finde på at gå ture for sig selv og blive væk, så politiet måtte lede efter ham og bringe ham hjem. Jeg husker, at han en gang af politiet efter endnu en udflugt blev udstyret med et lille kørekortslignende to-fløjet vistnok grønt dokument i stift bind, hvori var indsat hans foto samt navn og adresse. Det var han selvsagt meget stolt af - og jeg en smule misundelig.

Da vi havde begyndt skolegangen og desuden havde lært at cykle be-

gyndte vores fælles strejftog rundt i København. Refshaleøen, der dengang var et klondyke med øde områder og urensede kloakudløb var et eventyrsted, vi besøgte flere gange. Et andet sted vi opsøgte en gang var Københavns Rådhus, hvor vi to mindreårige børn kunne strejfe rundt på de imponerende trapper og gange uden at nogen standsede os og spurgte: "Hvad laver I egentlig her". Det undrer mig stadig at vi ikke blev smidt ud. I modsætning hertil var Assistens Kirkegård farlig. Den var forbudt land for børn uden ledsagelse af forældre. På kirkegården kunne man i sæsonen finde flotte kastanier. Her måtte vi en gang spæne meget hurtigt for ikke at blive

fanget af ”haveren”, der havde fået øje på os og i fuld firspring satte efter os.

Senere begyndte vores lange cykelture 30-40 kilometer fra København: Roskilde, Køge, Hillerød, Helsingør osv. Det blev senere til rigtige ferieture med vores fællesindkøbte telt. Det begyndte den sommer, jeg var med Leifs forældre på Bornholm. Vi fik lov til på egen hånd at cykle øen rundt og overnatte ved Hammershus. Derefter fulgte cykelrejserne de følgende sommerferier: Danmark rundt, den store europatur, Sverige-Norge, England via skib fra Esbjerg til Edinburgh, besøg i Liverpool og London og hjem over Harwich. Også

en tommelfingertur til Sydfrankrig blev det til.

Højdepunktet var nok vores store europæiske tur i 1960, da vi var 15 år gamle..Vi havde fået lov til at tage sydpå, og jeg husker, at Leifs far inden afrejsen, da vi satte os på cyklerne, formanede os med ordene ”Hold jer nu til Nordtyskland”.

Senere fik Leifs forældre og min mor postkort fra bl. a. Paris, og London. På cykelrejsens sidste omkring 30 kilometer gik vi trækkende med cyklerne fra nord for Køge frem til Toftegårds Plads, hvor vi blev samlet op af Leifs forældre. Vores

Leif og Erik indtager morgenmad foran deres fælles telt på campingpladsen i London 1962 ('selfie' med Leifs kamera)

Leif med sit Rollei på besøg i Silkeborg 1982 (Foto: Forfatteren)

dæk, som vi til sidst havde syet sammen på, kunne simpelthen ikke mere.

Efter folkeskolen blev Leif og jeg begge henvist til fri mellem. Det gjorde vist de fleste fra vores sociale lag på Nørrebro. For mig at se, var det en dyb social uretfærdighed. I virkeligheden var Leif højt begavet, hvilket jeg kan huske fremgik senere af hans IQ-score ved sessionen.

Efter skolen kom Leif i handelslære i lampefirmaet Cloos og Co. ved Sørøtvet, hvor han havde virket som arbejdsdreng med at montere lamper. Pudsigt nok kunne Leif for få år siden i Den gamle By i Aarhus identificere en lampe fra sit gamle firma, en model han selv havde

været med til at samle.

I vores sidste skoleår boede vi i fællesskab på mit værelse i Husumgade 5. Senere flyttede Leif sammen med Birgit i en lille lejlighed i Lille Farimagsgade. (Den lille, snævre gade blev senere landskendt gennem TV-serien Krøniken). Et par år efter forlod jeg Nørrebro for at læse i Aarhus, men vi blev ved med at holde forbindelsen og besøgte med jævne mellemrum hinanden.

Af stor betydning for os begge var mødet med fotografien. På Havremarkens Skole i Husumgade havde en lærer Jørgensen oprettet et fotoklub, hvor jeg selvom jeg ikke var elev på skolen, også fik lov til at være med. Her lærte vi at fremkalde film

og oplevede at se det mirakuløse, når billedet i en skål i fremkalderen under rød belysning langsomt trådte frem på papiret. Fotograferingen var derfor en naturlig del af vores rejser og strejftog. Ja ved enkelte lejligheder optrådte vi endda ved konfirmationsfester, hvor vi efter at have foreviget gæsterne (parvis og i skålepositur) cyklede hjem, fremkaldte filmen, tørrede den i sprit, så vi kunne nå at fremstille fotos i 9x12 cm, cykle tilbage til selskabet med et prøvealbum og tage imod bestillinger. (Jeg tror vi tog 1,35 kr. stykket). Senere anskaffede Leif et temmeligt dyrt to-øjet professionelle Rolleiflex-kamera. Med det kamera skildrede han igennem årene livet og byen omkring sig på dias-film i teknisk særdeles høj kvalitet, som netop ”Rolleien” med sit billedformat på 6x6 cm kunne yde.

Leifs helt store bedrift af blivende betydning var hans dokumentation af København herunder Nørrebro i og begyndelsen af halvfjedserne. Resultatet af denne indsats blev bogen ”Byen der forsvandt” (2017) med tekst af Allan Mylius Thomsen.

Leif forenede sin interesse for fotograferingen med en lige så stor interesse for lokalhistorien. Da han i 1972 flyttede til Ramløse i Nordsjælland med Birgit og deres børn blev han aktiv i den lokale mølleforening, hvor han arbejdede for bevarelsen af byens gamle mølle. I Ramløse forfattede Leif flere

lokalhistoriske artikler og var forfatter til ”I anledning af Ramløse Forsamlingshus 100 års jubilæum” (1993) og senere var han medforfatter til Bogen om Ramløse (2014).

Inden flytningen til Ramløse skrev Leif desuden en række småskrifter omkring livet på Østerbro. (En komplet fortegnelse over Leifs publikationer kan ses på bibliotek.dk).

Leif fandt senere i livet sammen med Inger. De blev gift, købte fritidshus i Marstal og valgte siden at bosætte sig permanent i byen. Også på Ærø dyrkede Leif både fotografiet og lokalhistorien. På øen er han dog mest kendt for sit engagement sammen med sin Inger i ”Færgegruppen”. Færgegruppen opstod som protest mod Ærø kommunes nedlæggelse af færgen mellem Marstal og Rudkøbing. Leif nåede at opleve stiftelsen af det private færageselskab ÆrøXpressen, men desværre ikke åbningen af den ny færgerute mellem Marstal og Rudkøbing. Ruten blev under stor festivitas i høj solskin sammen med dåb af selskabets splinternye færge indviet lørdag d. 30. november. Det ville have frydet Leif.

*Erik Vinther Andersen, Silkeborg
9. Januar 2020*

ILA - Frisørsalonen, der endte som Korsgades sidste butik

Af Jan Janssen

Den 1. maj 2020 lukker frisør Esther Gotfredsen efter 61 år i branchen sin ILA Salon (af Inger Larsen) i Korsgade 10. Hun og hendes klassiske damefrisørsalon med de mange frisørstole, der minder om flere ansatte for en generation siden, er Indre Nørrebros mest kendte af slagsen. ”Gotfred” har været i TV tre gange, lokalradio og aviser har hyldet hende. Sidst i november 2019 Kristeligt Dagblad med en hel side. For de ældre lokale beboere i den del af In-

dre Nørrebro legemliggør hun den Sorte Firkants kultur omkring saneringerne i 1970'erne. Man var dus og på fornavn, længe inden det blev normalen. Murergården på den modsatte side af gaden med de mange døgnlukkede gardiner er et synligt eksempel.

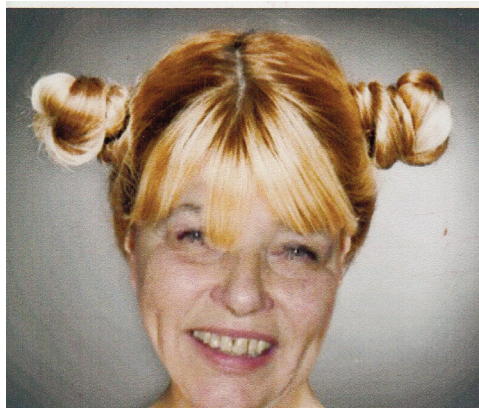
Esther Gotfredsen blev født i Frederiksund i 1942 og kommer fra en kartoffel-avler-familie. At hun skulle blive frisør i København, var der ingen i fa-

Pålægsbutikken i Korsgade 10 blev Esthers anden adresse. (Foto omkring 1960).

milien, der drømte om. Men hun repræsenterer i sin egen person den almindelige demografiske udvikling efter krigen, hvor de mange unge på landet ikke længere havde en fremtid i landbruget og med en kuffert i hånden drog til de større byer for aldrig at vende tilbage til hjemstavnen. Hun fik sin første læreplads hjemme i 1959, gjorde sin uddannelse færdig der. Så kom hun til København for at gå på Frisørskolen som damefrisør, der dengang lå i Smallegade og derefter på Glentevej. Først boede hun kortvarigt i Wesselsgade, men fik snart en større bolig i Rosenørns Alle, efter hun var blevet gravid. Fra den 1. maj 1963 fik hun plads på Nørrebro, nemlig hos ILA, Inger Larsen i nr. 9 på den længst forsvundne modsatte side af Korsgade og afleverede 5 kroner af sin 16 kroners ugeløn til mor i Frederikssund. Den saneringsmodne ejendom havde stadig toiletter i gården. Men Inger havde allerede indlagt toilet. Ingers datter er for resten kendissen Suzanne Bjerrehus. Læretiden sluttede med (det bevarede og indrammede) svendebrev den 29. april 1963. Syv år senere fik Esther udstedt et næringsbrev og købte Ingers salon for 25.000 kroner. Far lagde ud og han fik dem igen krone for krone.

I de første år i Korsgade sad frisør Børge i nr. 10. Han åbnede først om eftermiddagen ved at sætte en rød barberstol ud på fortovet. Hans salon gik under navnet Lille Korskro og nogle gange ledte hans indsæbede kunder efter ham i den rigtige Korskro på hjørnet af Wessels-

70-års fødselsdagsløjer (Privat foto 2012).

gade, fordi han var blevet tørstig under arbejdet. Sådan var livet i Korsgade dengang. Esther overtog Ingers medarbejdere og arbejdede sammenlagt ti år på nr. 9. Også venner hjalp med i begyndelsen og derefter trådte hendes første assistent Kirsten Petersen fra Randers til. At Esther i mellemtiden havde fået et barn, men ingen ægtemand, tog hun som en udfordring, der sagtens kunne klares som ung selvstændig og heltidsarbejdsgiver. Lille Susan blev kaldt ”Grønært” og voksede nærmest op i forretningen, kom på talefod med kunderne og blev efter skolegangen lærling hos sin mor.

Efter en række år kom den mere alvorlige udfordring: Carmen Curlers. Stribevis af damefrisører over hele landet - også på Nørrebro - løb tør for kunder. Men på det tidspunkt kom Esthers særlige gaver ind i billedet. Hun havde udviklet og udvist den specielle evne til ikke blot at vaske, klippe, farve og sæt-

te damernes hår, men hun forstod på en åben og frisk måde at lytte, huske og snakke med dem om alt, hvad de havde på hjertet eller brændte inde med. Hun gav sig tid, lod dem komme ind udenfor åbningstiden, når det ellers ikke kunne lade sig gøre, opsøgte dem hjemme hver aften efter lukketid. Lige som i gamle dage før forrige århundredeskifte: Det var jo barberen, der kom op i borger-skabets lejligheder og ikke omvendt. Rygtet om denne friske, altid smilende unge damefrisør bredte sig til de tilstø-dende karreer og under de betingelser betød nedrivningen af Korsgades ulige side intet, idet hun blot flyttede sin sa-

lon over til den anden side af gaden i den nedlagte træbeklædte viktualiebutik PAALÆG DINER TRANSPORTABLE på hjørnet i nr. 10 t.v., der hvor Gård-lauget nu har sine lokaler. Indehaveren måtte lukke, da han blev alvorlig syg. Den skulle selvfølgelig istandsættes og det tog et par måneder uden ret mange indtægter. Med i starten én assistent og én lærling mistede Esther ikke kunder efter at bydelen tømtes for de fleste op-rindelige beboere gennem 1970erne og 1980erne. Mange trofaste kunder kom altid tilbage til hende fra de nye forstæ-der. Selv efter årtusindskiftet kom der stadig gamle vedholdende kunder fra

På arbejde i salonen. (Privat foto 2012).

Københavns omegn. Busserne stoppede i Stengade og på Åboulevarden.

Carmen Curlers tid blev historie på et tidspunkt og i de sidste mange år foregik det med afløseren, det mere praktiske pigkrøllejern. Hun fik ikke vedvarende gener af hårfarverne, men til gengæld en parfumeallergi efter en behandling med en ukendt creme på kosmetikskolen. Vejtrækningsproblemer viste sig, ansigtet svulmede op og hun kom på skadestuen med det samme. Ellers havde hun et robust helbred, havde kørekort og bil men ingen kolonihave på grund af travlhed i forretningen. Hun arbejdede altid stående. I de unge dage elskede hun masser af sol på Bellevue i Klampenborg. Og cigaretter af skiftende mærker har altid fulgt hende fra dengang rygning var ganske almindelig. Hun blev inspireret af de andre piger på frisørskolen. At hun med årene fik sin karakteristiske hæse stemme, mener hun kommer fra sine slidte stemmebånd – hun elsker at fortælle – og ikke fra tobakken. Mange af hendes kunder pulsede også kraftigt, mens de ventede.

Gennem en af sine kunder fik Esther en rummelig treværelses (112 kvadratmeter), senere forøget til fireværelses bolig i samme ejendom nr. 10, som hun stadig bebor. Helt oppe på 4. sal. En elevator blev der aldrig råd til. Derfor handlede hun ikke ind hver dag. Boligen er nu konverteret til andelsbolig. Huslejen i 2019 var rimelig og oversteg ikke 7000 kroner inklusive vand og varme. Esther

75 års fødselsdag i 2017. (Privat foto 2017).

med sin store bolig var altid den vært, der skulle lægge ”hus” til, når venner og familie kom sammen i København.

Midt i 1980erne viste der sig ægte hussvamp under salonens gulvbelægning og Esther skulle vælge: enten igen vente til en halv års istandsættelse var afsluttet eller flytte en gang til. Oprindeligt vankede der ingen erstatning fra saneringsselskabet men ved hjælp af Nørrebro Aktivister og lokalradioen endte det med, at hun både fik erstatning, flytteomkostninger og butikslokaler til højre lige ved siden af. Det blev Børges nedlagte salon sammen med

Esther i sin kendte salon i 2012. (Privat foto 2012).

en tom tobakskiosk. Mens lokalerne blev sat i stand, måtte kunderne klatre de fire trapper op til privaten og badekarret flød med hår. I de kendte tre stuelokaler med de to store klare vinduer residerede hun fra den 23. juli 1985 i de efterfølgende 34 år. En klassisk salon, hvor forresten også mænd kunne blive klippet. Askebægeret og de obligate dameblade lå på bordet til de ventende. Dog afbestilte Esther Bo Bedre, fordi den ikke ligefrem passede ind i hendes koncept. På væggen i baglokalet hang en række udtjente gamle frisørredskaber som historisk dekoration. Datteren Susan begyndte sin lærlingetid hos moren

lige på det tidspunkt. Men efter at hun var blevet udlært, fortsatte hun blot et år mere som frisør og skiftede derefter job til en ansættelse i Fødevarestyrelsen. Hun bor nu med sin familie i en nedlagt købmandsforretning i nærheden af Give og når hendes børn Julie og Tobias er på besøg hos mormor i Korsgade, har hun et værelse parat til dem og de kan altid få sat håret hos hende. Også et oldebarn er det nu blevet til.

I de sidste tyve år drev Esther salonen uden medhjælper. For ti år siden sagde hun: ”Så længe jeg synes, at det er sjovt, bliver jeg ved. Og hvor skal mine

kunder ellers blive klippet, hvis ikke de har mig!” Kundekredsen skrumpede vel også, fordi de ældste kunder ikke længere var i live. Dørtærsklen tillod ellers også kørestole og rollatorer at komme ind i lokalet. Men kendetegnende er, at de faste blev ældre sammen med Esther: Det er jo ikke forunderligt at hver generation har fælles erfaringer og venskaber.

Ejere af butikker i Københavns lavtliggende grunde vil aldrig glemme den 2. juli 2011, da et skybrud kom som en syndflod over byen. Salonen stod under vand og måtte holdes lukket i næsten et halvt år på grund af skimmelsvamp i kælderen. Af den grund blev Esther endnu mere kendt i bydelen, fordi nu kørte hun rundt med bus, udstyret med en kuffert fra kunde til kunde. Hun genåbnede festligt i de gamle lokaler den 8. januar 2012. To måneder senere fyldte hun 70 år. Familie, venner og kunder hylkede hende hele dagen den 20. marts og i værtshuset Diligencen ved siden af, hvor hundrede gæster skålede og råbte længeleve. Esther og Diligencen havde i mange år en vidunderlig symbiose. Jubilæerne afholdt venner og familie på

værtshuset og når der manglede personale bag bardisken, ringede man efter Esther. Om mandagen var der lukket og senere efter oversvømmelsen også om lørdagen. I sine første tyve-tredive år lukkede hun først kl. 21 om fredagen og kl. 15 om lørdagen.

Her kort før det definitive farvel i november 2019 er Esther ikke trist. Hun trives og når hun ser tilbage til de mange år, kan hun se tilbage til sit travle liv uden sentimentalitet. Korsgade i dag er en stille gade. Naboen Diligencen er et hyggeligt fredsommeligt sted. Bortset fra kanonslagene nytårsaften og for et par år siden en række besøg af romaer, altid to eller tre, hvor hun mistede hele kassebeholdningen på 3800 kroner, har livet været udramatisk. De unge piger ordner i dag deres løst hængende hår selv. Frisørsaloner som hendes er ved at uddø, men hun undrer sig over, at Nørrebro's utallige klippebutikker med mandlige frisører har råd til huslejen på bydelens dyre adresser, når de først får flest kunder efter klokken tre om eftermiddagen. Derfor arbejder de også lørdag og søndag, tænker hun.

Københavns Ladegård - 400 års dramatisk Københavnerhistorie

Af Karen-Annette Madsen - beboer i Ej. Gl. Ladegaard - og medforfatter til hæftet "Historien om Ladegårdshaven"

Hver dag passerer over 65.000 trafikanter strækningen Ågade - Åboulevard, på det der er en af de mest trafikerede indfaldsveje til København.

Når man kører ind mod København, har man på højre hånd Frederiksberg og på venstre hånd Nørrebro. Sådan er det, lige indtil man kort før Søerne når hen til krydset ved Julius Thomsens Gade. Her ligger på højre side et lille trekantet område afgrænset af Julius Thomsens Gade, Åboulevard og Rosenørns Allé. Området synes naturligt at høre til Frederiksberg Kommune, men har siden 1924 været en del af Nørrebro.

Det er formentlig ikke mange af trafikanterne, der er klar over, at de her hver eneste dag passerer et af de mest spændende stykker Københavnerhistorie - for ordene ladegård og å har ikke meget med nutidens asfalterede virkelighed at gøre. Man skal da også virkelig se godt efter, hvis man vil finde synlige spor efter en fortid, hvor ethvert barn i Danmark havde hørt om Københavns Ladegård.

Historien begynder imidlertid, som så mange andre steder i "Kongens By København", med Christian 4.

I 1620 påbegyndte Christian 4. nemlig på dette sted byggeriet af en stor avlsgård - Københavns Ladegård. Den beslutning har - trods de manglende fysiske rester af Ladegården - sat sit tydelige præg på Frederiksberg og København helt op til i dag.

I dag finder man på stedet bl.a. beboelsesejendommen »Gl. Ladegaard«.

Ejendommen har fået sit navn efter Christian 4.s Ladegård, der skulle forsyne det kongelige hof med lokale landbrugsprodukter og var et gigantisk anlæg, der samtidig indgik i Københavns befæstning. Gårdens tilliggende jorder svarede omtrent til det nuværende Frederiksberg, og i staldbygningen var der plads til 500 stykker kvæg. Landbrugsdriften løb dog hurtigt ind i problemer og blev aldrig rigtig rentabel. Selve den store kongelige herregård forsvandt med svenskernes belejring af København i 1658-59. Men hermed var Ladegårdens rolle i Københavns historie stadig kun lige begyndt. Selvom tiden som kongelig ladegård var kort, hang navnet ved, og Ladegården kom gennem tiden til at fungere som bl.a. pesthospital, krigshospital, sindssygeanstalt (forløber for Sct. Hans Hospital), fattiggård og tvangsar-

Luftfoto taget mellem 1932 og 1935 viser tydeligt det karakteristiske trekantede område, der ikke, som man skulle tro, hører til Frederiksberg men til Københavns Kommune.

På stedet hvor Radiohuset lå færdigt i september 1945 (fra 2008 Det Kongelige Danske Musikkonservatorium) har et cirkus slået teltet op. Ved siden af ligger de sidste tiloversblevne bygninger fra Københavns Tvangs- og Arbejdsanstalt, i folkemunde kendt som Ladegården. Disse bygninger blev som de sidste revet ned i 1936 for at give plads til Teknisk Skole.

Den trelængede bygning til højre for cirkusteltet var Arbejdsanstaltens gamle Tvangshus beliggende på den lille bakke, der stadig på dette tidspunkt tydeligt markerede, hvor bastionen fra Christian 4.'s oprindelige Ladegård lå.

Det Kgl. Bibliotek: Danmark set fra luften, Aero Ekspres

Kort der viser både omfanget af Christian 4.s fæstningsanlæg, Københavns Tvangs- og Arbejdsanstalt Ladegården, tidligere jernbanelinjer og omridset af nuværende bygninger og veje. (N.B. kortkilde ukendt, men ser ud til at være et "officielt" kort, og det mest illustrative, der findes)

bejdsanstalt (forløber for Sundholm). Området er i tidens løb blevet bombet, besat og delvis nedbrændt flere gange, og i skiftende perioder har alt fra rigets mægtigste mænd til de allerfattigste og mest sørgelige skæbner haft deres gang her, mens landlig idyl langt fra byens centrum gradvist er blevet til et af det moderne Københavns travleste områder.

Hele den sammenhængende historie om Københavns Ladegård gennem 400 år kan læses i hæftet »Historien om Ladegårdshaven«, men her gengives de vigtigste begivenheder i kronologisk rækkefølge:

Tidslinje: Københavns Ladegårds historie – i meget korte træk

9. december 1620

Christian 4. slutter kontrakt med to tørmestre om opførelsen af en meget stor lade som den første bygning i det store ladegårdskompleks, der i de kommende år rejser sig inden for det nye forsvarsværk, som Christian samtidig lader anlægge som en del af Københavns befæstning. Ladegården afgrænses på to sider af vand (Ladegårdssøen og Sankt Jørgens Sø). Til de to andre sider bliver der gravet en grav og opkastet en skanse med to halve og en hel bastion. Fæstningsværkets omfang svarer i dag omtrent til den trekant, der dannes af gaderne Åboulevard, Rosenørns Allé og Julius Thomsens Gade. Den kongelige ladegårds samlede jordareal svarer i store træk til hele Frederiksberg.

1621-51

Ladegården er i det meste af Christian 4.'s levetid et projekt, der kontinuerligt udvikles og udbygges. "Det store hus", der på nogle kort anføres som "Villa Ladegården", opføres i grundmur og indeholder "vaaninger" med gemakker og værelser, som kongen fra tid til anden benytter. Den store bygning på skansen har givet hele området karakter og udseende af en stor kongelig herregård.

Den fuldt udbyggede Ladegård rummer et større antal bygninger, et stort dyrehold og bliver udstyret efter alle de mest

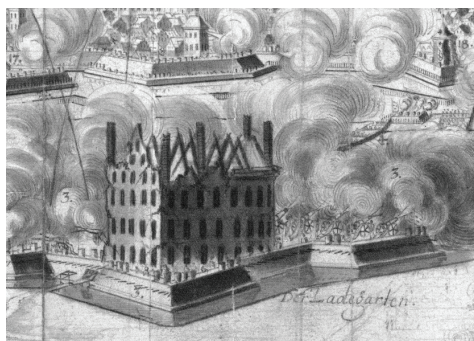
moderne metoder. Foruden hoveri har Ladegården også et stort folkehold. På trods af de store investeringer er Christian 4. dog sjældent tilfreds med driften af Ladegården. Svære tider med krig, sygdom og mangel på såvel penge som arbejdskraft får i 1645 - tre år før han dør - Christian til at beslutte at bortforpagte Ladegården.

1651-1658

Frederik 3. giver 2. juni 1651 20 familier af hollænder-bønder fra Store Magleby privilegiebrev på at måtte overtage hovedparten af Ladegårdsmarken i fæste samt opføre gårde og en kirke. Hollænderne skal selv stå for hele driften og bliver fritaget fra afgifter, tiende og hoveri, men skal til gengæld levere korn, grøntsager, kalve, lam, mælk og smør til hofholdet. Det viser sig dog hurtigt, at heller ikke hollænderne kan leve op til deres forpligtelser overfor kongen. Hollænderbønderne får dog lov til at fortsætte endnu en tid, selvom krig, misvækst og sygdomme bliver ved med at umuliggøre en rentabel drift.

1658

Da svenskerne i 1658 invaderer Danmark og kommer tæt på København, beordrer Frederik 3. i august, at alle bygninger i forstæderne skal nedbrydes eller om nødvendigt afbrændes, så de ikke kan være svenskerne til gavn under deres angreb på byen. Det gælder også Ladegården, der alligevel under belejringen kommer til at huse nogle af den

Udsnit af tegning signeret Erich Dahlberg, Uppsala Universitets Bibliotek

svenske hærs kanonstillinger.

Det eneste kendte billede af Christian 4.'s Ladegård er da også et prospekt udført af den svenske ingeniørofficer, spion, kartograf og senere greve Erich Dahlberg (1625-1703), der deltog i svenskernes belejring af København. Dahlbergs tegning viser en halvt nedbrændt – men stadig meget imponerende bygning.

1659-1710

Sporadisk genopbygning. Ladegårdens oprindelige formål opgives. I 1661 overlader Frederik 3. i stedet sin yndling og en af Danmarks mægtigste mænd – rentemester og statholder i København Cristoffer Gabel - hele arealet bag vandgraven. Området bliver under Christoffer Gabel kendt som "Gabels Gård" et forlystelseskvarter med krohold. I 1680 køber Frederik 3. imidlertid området tilbage, blot for fortsat at bortforpagte det bl.a. til krohold.

1710 - 1733

Under store nordiske krig får Krigsetaten behov for flere hospitalspladser for at kunne tage imod sårede soldater. Kong Frederik 4. skænker derfor Ladegården til etaten som "Københavns Krigshospital". Snarere end at være et egentligt sygehus i nutidig forstand bliver hospitalet et opholdssted for invalide eller midlertidigt uarbejdsdygtige soldater.

Da pesten hærger København, indrettes der fra 28. august til hen på efteråret 1711 - meget imod Krigskollegiets ønske - midlertidigt pestlazeret på Ladegården, hvorfor soldaterne en overgang må flyttes til Falkonergården.

Efter Københavns brand i 1728 huser Ladegården i en periode københavnske borgere, der har mistet deres hjem i branden, og ikke selv er i stand til at skaffe sig tag over hovedet.

1733

Christian 6. befaler Landetatens Krigshospital, at "af hospitalets midler underholde alle fattige hjemsendte militære, som ikke i to år havde kunnet skaffe sig nogen borgerlig håndtering". På Ladegården indrettes der en lærredsfabrik med valkemølle, hvor ikke blot de fattige militærfolk, men også deres koner kan tjene til ophold og føden. Der indrettes samtidig skole til soldaternes børn, plejehus, og kirke.

1748-68

Bygningskomplekset nyopføres af S.C. Gedde som et helt regulært anlæg bestående af et lukket kompleks omkring to lige store gårde.

Bygningerne, der stod færdige i 1755, opføres i grundmur i en etage med tegltag og var på i alt 2.600 m². I midterfløjen indrettes der kirke, og der anlægges en ny bro af træ ud for porten over åen. Det er rester af dette byggeri (den gamle markfløj), man støder på i området nærmest Julius Thomsens Gade/Herman Triers Plads i efteråret 2018, da Ejendommen Gl. Ladegård påbegynder anlæggelse af en ny gårdhave.

Ladegården huser på dette tidspunkt en blandet skare på ca. 300 gamle udtjente soldater, soldaterenker, børn af soldater og tiggersoldater. Herudover rummer krigshospitalet 7 dårekister.

1768 - 1807

I 1768 gør de usle forhold, at militærhospitalet nedlægges, og Ladegården overtages af Københavns Fattigvæsen som "Sankt Hans Hospital og Claudi Rossets Stiftelse". Hertil overflyttes beboerne fra det gamle Pesthus ved Kalvebod Strand, der betegnes som "veneriske og vanvittige". Forholdene på Sankt Hans Hospital på Ladegården beskrives allerede i samtiden som yderst kritisable.

1807

Under Napoleonskrigen går englænderne 16 august 1807 i land i Vedbæk i Nordsjælland. Kun en uge senere belejrer en engelsk styrke på 30.000 mand København og beskyder byen fra området langs søerne. Som det var tilfældet i Svenskekrigen knap 150 år tidligere anlægger den angribende hær stillinger i området omkring Ladegården. Men denne gang er Ladegården beboet af op imod 500 sindslidende mennesker, der fanges midt i skudlinjen, da man fra København bag voldene besvarer englændernes ild.

Først den 29. august 1807 tillader englænderne - som led i en krigslist, at Ladegårdens beboere evakueres først til Frederiksberg Kirke og senere til Frederiksborg Slots ladegård.

1816

Sankt Hans Hospital på Ladegården nedlægges og flyttes til Bidstrupgaard ved Roskilde.

1822

Efter at have stået mere eller mindre ubenyttet hen siden 1816 tages Ladegården i 1822 i brug under navnet "Arbejdsanstalten på Ladegården" med henblik på at "beskæftige Københavns fattige ved fabriksarbejde". Fabriksarbejdet ligner det, der foregik på Krigshospitalet: der fabrikeres uldvarer, klæde, og gulv- tæpper, der væves linned,

og der støbes lys. De, der kan et håndværk, får mulighed for at anvende deres evner, ligesom der er en afdeling med mark- og havearbejde.

1833

Anstalten skifter navn til "Københavns Tvangs- og Arbejdsanstalt". Som navnet antyder, etableres der nu en afdeling for tvangsarbejde, hvor tiggere, vagabonder, prostituerede og småkriminelle ballademagere kan idømmes tvangsarbejde og holdes bag lås og slå.

1839

14. august 1839 starter et veritabelt oprør blandt ladegårdslemmerne på grund af opførelsen af et højt plankeværk tværs gennem Ladegårdens gårdsplads med det formål at adskille anstaltens mænd og kvinder. Oprøret kulminerer, da der bliver stukket ild til taget på den fløj af Ladegården, der vender ud mod åen.

1848

Ladegården tilføjes en ny højere mellemfløj (tegnet af arkitekt, hofbygmester og kgl. bygningsinspektør Jørgen Hansen Koch) på samme sted som den gamle. Den nye fløj indeholder bl.a. en større kirkesal med fire meget karakteristiske vinduer i gavlen ud mod Ladegårdsåen.

1858-61

I tillæg til arbejds- og tvangsanstalt opføres en egentlig fattiggård som et toeta-

Parti fra Ladegårdsåens udløb i Peblingesøen efter etableringen af den nye dæmning, 1887-1888, foto Budtz Müllers efterfølger Ludvig Johan Offenberg (1863-1904)

gers, firefløjet kompleks sydøst for det gamle anlæg. Fattiggården optager omtrent det areal, hvor AB Trekanten ligger i dag (Åboulevard 1 - 5). I 1861 opføres den nye fløj mod Åboulevarden.

1863-64

I forbindelse med anlæggelsen af Københavns anden hovedbanegård føres Nordbanen og Klampenborgbanen tværs gennem Ladegårdens område, omtrent hvor Rosenørns Allé ligger i dag.

1887

Gyldenløvesgade udvides og den del af Ladegårdsåen, der ligger mellem Ewaldsgade og Dosseringen, bliver opfyldt. De to gamle træbroer bliver nu afløst af en dæmning.

1897

Ladegårdsåen rørlægges frem til Bülowsvej, og Ladegårdsvej skifter navn til Åboulevard.

1908

Københavns Tvangs- og Arbejdsanstalt forlader endeligt Ladegården for at flytte til det nyopførte Sundholm. Ladegårdens bygninger udlejes til privat beboelse, værksteder, butikker o.l. Ladegårdens bygninger går endnu en gang i forfald, mens skure, skilte og bazarbygninger skyder op omkring ejendommen.

1924

Københavns Kommune overtager gennem et mageskifte det trekantede areal mellem Åboulevard, Julius Thomsens Gade og Rosenørns Allé fra Frederiksberg Kommune.

1930

I efteråret 1930 nedrives Ladegården. Med skøde af 6. december 1930 sælges, de tre matrikler, der afgrænses af Åboulevard, Kleinsgade, Herman Triers Plads og Julius Thomsens Gade, til en pris af 125 kr. pr m².

1931

Ejendommen Gl. Ladegård - oprindeligt navngivet "Solborgen" - opføres (arkitekter Arthur Wittmaack og Vilhelm Hvalsøe).

1937

Den sidste rest af Ladegården (Tvangs-huset) nedrives for at give plads til Teknisk Skole og Radiohuset (siden 2008

Det Kongelige Danske Musikkonservatorium).

*

Det er klart, at en så dramatisk historie rummer langt flere historier og vinkler, end hvad der kan rummes i et lille hæfte. Ikke mindst de mange tusinde skæbner, der gennem årene er gået ind gennem porten til Københavns Tvangs- og Arbejdsanstalt på Ladegården kunne fortjene en hel bog.

Noget af det, der desværre ikke blev plads til i vores Ladegårdshistorie, var en række beskrivelser af livet og dagligdagen på Ladegården fortalt af Ladegårdens sidste forvalter Carl Lütz Høppermann.

Ladegårdens sidste forvalter fortæller

I 40 år var Carl Lütz Høppermann ansat som ledende medarbejder først på Ladegården og senere på Sundholm. I samtlige år havde han og hans familie samtidig deres bolig samme sted, som han arbejdede.

Der er derfor få mennesker, der har haft større indblik i livet på Ladegården og dens mennesker end forvalter Høppermann. I sine sidste år arbejdede Høppermann på et manuskript om Ladegårdens historie. Manuskriptet blev dog aldrig gjort helt færdigt, men det håndskrevne, upublicerede manuskript findes på Københavns Stadsarkiv. Meget af ma-

Cand.phil. Carl Lütz Høppermann (1863-1938). Forvalter på Ladegården 1893-1908 og på Sundholm 1908-1910. Inspektør på Sundholm 1910-1933. Det Kongelige Bibliotek.

nuskriptet beskæftiger sig med Ladegårdens tidlige historie, men de mest interessante og levende afsnit handler om Høppermanns egne erindringer om livet og folkene på Ladegården.

I det følgende får Høppermann derfor ordet. Teksten gengives med tillempet nudansk retstavning, og enkelte udtryk og ordstillinger er moderniseret, ligesom der er korrigeret for manglende ord og i et vist omfang også for ulogisk anvendelse af nutid og datid. Holdninger og historier fremstår i øvrigt ubearbejdede.

Samfundets syn på Ladegårdslemmerne

"Samfundet var i de tider en hård og ubarmhertig dommer. Familierne skammede sig over staklerne og lukkede hjemmets døre for dem. Bekendte gemte sig for dem, eller gik om ad en sidegade for at undgå dem. Det var anset for en skændsel at tælle en af sine slægtninge eller tidligere omgangskreds blandt lemmerne på Ladegården.

Samfundet gjorde faktisk sit til at bekræfte den triste sandhed, at indenfor Ladegårdens mure "lades håbet ude".

Modtagelse af nye lemmer

"Det daglige liv på Ladegården gik sin rolige gang med arbejde på hverdagene og udgang på søndagene. På dette område var der ingen forandring i alle årene fra 1833 til 1908, det var der heller ikke, hvad angik reglerne for en persons indlæggelse til forsorg.

Ladegården var "en lukket anstalt", hvor der blev krævet bevis for adkomst i form af en indlæggelsesordre fra Københavns Magistrats 3. Afdeling (Forsørgelsesvæsenet). Den gamle historie om, at man blot behøvede at slå tre slag med porthammeren [på Ladegårdens port], hvorefter porten ville åbne sig og tage personen i sin favn, tilhører fantasien verden.

Forretningsgangen for en persons modtagelse på Ladegården har til alle tider

været den, at personen enten selv mel-
der sig til Magistraten eller til politiet
som erhvervs- og subsistensløs, eller at
politiet optager [personen] på gader,
pladser og i anlæg, som værende uden
logi, og derefter afleverer denne til For-
sorgsvæsenet.

Her var det op til en dertil særligt betro-
et embedsmand at bedømme personen
og hans behov. Hvis det anses at hans
samlede situation gør ham egnet til et
sådant stiftelsesophold, som Ladegår-
den giver, bliver han henvist dertil en-
ten med anstaltens transport, eller - hvis
han gør et pålideligt indtryk - ved selv at
melde sig på stedet.

Ved ankomsten renses og bades han og
iføres anstaltens mundering, der består
af en linnedsskjorte, uldne sokker og et
par kapsko [træsko], endvidere en ul-
den trøje og benklæder, hovedbeklæd-
ning og et håndklæde. Under opholdet
er han ansvarlig for disse genstande, og
hvis de forsvinder, modsvares beløbet i
hans arbejds løn via hans arbejdskonto,
og hvis den intet indeholder, idømmes
han indeholdelse [ingen ret til at forlade
Ladegården på udgangsdagen søndag]
i en vis tid eller hensættelse i Tvangs-
huset." (...)

Personens private tøj, hvis han har no-
get, bliver desinficeret - hvad som oftest
er hårdt tiltrængt - og anbringes deref-
ter i anstaltens aflåste garderober.

Efter badet isoleres han i et særskilt
lokale og fremstilles den efterfølgende

morgen for lægen og derefter for anstal-
tens leder [inspektøren], som danner sig
sit første indtryk af ham og sætter ham
til et arbejde, der så vidt muligt, er be-
slægtet med hans stilling ude i livet."

Paraden og den ugentlige udgang

"Den ugentlige udgang blev imøde-
set med en blanding af forventning og
spænding, fordi ugens opførsel og flids-
præstation kunne føre til [kedelige]
overraskelser i form af indeholdelses-
straffe [dvs. ingen udgang og/eller in-
gen penge].

Straffelisten blev læst op søndag for-
middag kl. 9 ved den såkaldte parade,
hvor mandskabet var opstillet i kolon-
ner ud for "Ydre Gårds" port [ud til
Åboulevard]. Paraden blev overværet
af inspektør, forvalter, kvartermester, in-
spektorassistenten, der oplæste rappor-
ten og det vagthavende opsyn.

Et kongeligt besøg

En parade gjorde sig særligt bemærket
i anstaltens historie ved, at vor konge
Christian IX "uventet" kom tilstede.
Majestæten havde ytret ønske om at
overvære dette optrin, som han havde
læst om i et blad. Kongen blev modta-
get udenfor porten af inspektør [Øst]
og forvalter [Høppermann], der førte
majestæten ind foran den forbavset
måbende forsamling. Da paraden var
forbi, stillede Chr. IX sig op ved porten
og hilste på dem, der passerede ud. Da
skete det, at en af folkene standsede ud
for majestæten og hilste ærbødigt "God

Der arbejdes på stenpladsen ved nuværende Julius Thomsens Gade med Åboulevard og ejendommen Store Åhus i baggrunden. Det Kgl. Bibliotek.

Ladegårdens armé af gadefejere. Paul Gustav Fisher (1860-1934).

morgen Hr. Konge, alt så tidligt oppe”, majestæten smilede og udbrød venligt: ”Er der noget de har på hjerte?”, hvortil personen, der gik under navnet ”Tosse Thorvald” med et dybt buk og fremstrakt hånd svarede: ”Må jeg være så fri at anmode Hr. Kongen om en times forlænget udgang for mine kammerater”?

Kongen gav tilladelsen, dog efter forudgående forhandling med ledelsen.

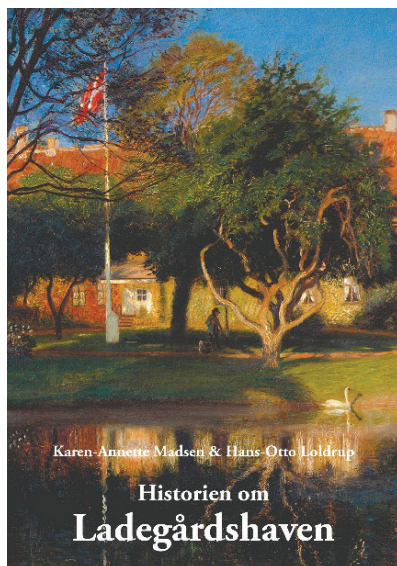
Anstalten har nogle år senere haft besøg af daværende kronprins Frederik, senere Fr. VIII. Kronprinsen fortalte, ”at hans far” havde berettet, om den morsomme persons ageren ved paraden. Kronprinsens besøg skaffede hele besætningen [alle ladegårdslemmer] chokolade og boller.

Folkene, der havde udgang, skulle efter overstået parade gennemgå en kropsvisitering, inden porten blev åbnet for dem.”

Historien om Ladegårdshaven

I 1930 blev resterne af Københavns Tvangs- og Arbejdsanstalts bygninger fra 17 og 1800-tallet nedrevet, og året efter opførtes beboelsesejendommen »Gl. Ladegaard«, tegnet af arkitekterne Arthur Wittmaack og Vilhelm Hvalsøe, der bl.a. også stod bag markante bygninger i København som Axelborg og Østerbro Svømmehal.

I sommeren 2019 kunne ejendommen indvie en ny gårdhave med hjælp fra Københavns Kommunes projekt ”grøn-

ne gårdhave”. Under gårdens hidtidige asfaltbelægning fandt man bl.a. dele af fundamentet fra de tidligere bygninger, og en række af de mest markante kampesten har fundet plads i den nye have. I anledning af indvielsen af gårdhaven har to beboere i ejendommen – Hans-Otto Loldrup og Karen-Annette Madsen – med hæftet »Historien om Ladegårdshaven« udarbejdet en rigt illustreret beskrivelse af historien fra Christian 4.s Ladegård til den ny gårdhave.

Hæftet er udgivet af ejerforeningen Gl. Ladegaard.

»Historien om Ladegårdshaven« er på 56 sider i A4 format og kan købes for 100 kr. inkl. forsendelse ved henvendelse til:

Loldrups Forlag, Julius Thomsens Gade 18, 1632 Kbh. V. Tlf. 35 35 84 12

Historien om én Gade

Af John Dickov Hansen

For mange københavnere har Jægersborggade et dårligt ry på grund af dens fortid med boligspekulanter, rockere, pushere m.m. Sådan var det, da jeg i begyndelsen af februar 1982 fik en 2 værelses lejlighed i gaden. I vore dage er det helt anderledes - lige overfor min lejlighed har gaden en Michelin stjerne restaurant Relæ i de lokaler, der tidligere var boligforeningens samlingssted i form af en beboerklub og senere festlokale, som man kunne leje. Jeg har gravet lidt i mit historiske arkiv og fundet lidt historie om gaden.

Boligsituationen på Nørrebro belyst ved Jægersborggade i 1890'erne

I 1988 fyldte Dronning Louises Asyl 100 år. I den anledning udkom en bog, som Jægerposten (tidligere beboerblad for A/B Jæger) flere gange har brugt som kilde, hvori der står følgende om gaden:

Husejere i Jægersborggade

Hvor placerede man så denne institution?

I forstaden Nørrebro - med dens talrige for en væsentlig Del til den ubemidlede Arbejderklasse hørende Befolkning af omtrent 100.000 Indbyggere "... som nabo til Jægersborggade.

Vores interesse for Jægersborggade opstod da det fremgik af Indskrivningsprotokollen, at næsten halvdelen af de 500 første børn boede i Jægersborggade.

Vi havde meget tidligt en formodning om, at de der lod opføre de meget ringe boliger meget vel kunne tænkes at deltage i velgørenhed omkring de familier, som dannede baggrund for "velgøreners" velstand.

Jægersborggade er helt ny, endnu ikke med i folketællingen i 1885, men i 1890 er de fleste huse der. Af Kraks vejviser 1890 fremgår det, at der er ubebyggede grunde mellem nr. 23 og 35 og mellem nr. 20 og 36. Det er sikkert her på den lige side asylet har fået tilbudt en gratis grund af chokoladefabrikanten Christoph Cloëtta. Alle ejendomme på den lige side på nær seks ejedes da af makkerparret Cloëtta & Schioldann.

I 1890 er der i alt 45 ejendomme i Jægersborggade og om bygherre- & ejerforholdene er følgende oplyst i Krak:

24 ejendomme ejedes af Cloëtta & Schioldann

6 ejendomme ejedes af Tømrmester L. Larsen (1 - 11)

2 ejendomme ejedes af Tømrmester J.

Jensen (13 - 23)

6 ejendomme ejedes af Murermester J. M. Hansen (43 - 53)

4 ejendomme ejedes af Murermester C. Feldborg (2 - 8)

6 ejendomme ejedes af Murermester R. H. Knop (10 - 20)

2 ejendomme ejedes af Snedkermester E. Jensen (hvilke opgange er uvist)

1 ejendoms ejerforhold er ukendt.

De resterende grunde blev bebygget i tidsrummet 1895-1901,

5 ejendomme ejedes af Snedkermester C. Nielsen

4 ejendomme ejedes af Urtekræmmer S. J. Knudsen (22 - 28) - han boede selv i nr. 41.

3 ejendomme ejedes af Murermester P. Petersen.”

I 1901 er Cloëtta & Schioldann, efter Cloëtta's død i marts 1897, overgået til A/S Københavns Husejerselskab.

I Socialdemokratiets 10. kreds's 100 årsskrift refereredes der to gange til problemer med de dårlige bygninger i Jægersborggade i 1890'erne, hvor man forlangte en restaurering af de dengang godt 10 år gamle huse, samt i 1964.

Uddrag af nævnte årsskrift (fra 1971):

Jægersborggade

Jægersborggade blev bygget som et udpræget spekulationsbyggeri af et konsortium, der talte navne som minister Peter Adler Alberti [1851-1932], murmester og justitsråd Albert Nicolaj Schioldann [1843-1917] samt sagfører Gottlieb Christian Kremer [1869-1934]. De førte en meget hårdhændet politik overfor lejerne. Under lockouten i 1899 blev mange lejere hensynsløst sat på gaden. Konsortiet bekvemmede sig endelig til at indlede forhandlinger med 12. kreds' folketingsmand, redaktør Emil Wiinblad [1854-1935], hvis krav var, at ejendomme og lejligheder skulle istandsættes, og at der skulle ansættes en inspektør, som arbejderbefolkningen kunne have tillid til. Det blev altså foreningens formand, Alfred Andersen [1893-1962].

Mange år efter - i 1964 - var foreningens daværende Folketingsmand og senere Boligminister Helge Nielsen stærkt involveret i en strid med ejerne om forholdene i Jægersborggade. Ved 100 års jubilæet 1987 for Dr. Louises Asyl må vi desværre konstatere, at boligstandarden i Jægersborggade og kvarteret heromkring stadig er alt for ringe.

Og senere i skriftet:

Jægersborgsgadesagen

Jægersborggade er stadig 12. kreds' mest folkerige gade med sine 700 husstande, og husstande der for langt de flestes vedkommende består af flere

Jægersborggade, set fra Jagtvej, ca. 1900. Københavns Museum.

end 2 personer. Jægersborggade var stadig en gade, hvor nedslidningen havde været stor, og hvor vedligeholdelsen havde været meget lav. Helge Nielsen [1918-1991], dengang MF, havde den 1. december 1963 et spørgsmål til den daværende boligminister om husleje-forhøjelser og vedligeholdelser og sondringen mellem vedligeholdelse og forbedring. I forbindelse med dette spørgsmål kom Helge Nielsen med nogle meget nedsættende bemærkninger omkring vedligeholdelsesstandarden i Jægersborggade og de leje-forhøjelser, den daværende ejer, vekselerer Erik Jensen

havde gennemført efter at have overtaget ejendommene fra den svenske godsejer Anders Bergengren.

Jægersborggades lejerforening havde i mange år kæmpet med de hidtidige ejere, og kampen fortsatte med de nye ejere, der på mange måder optrådte meget aggressivt overfor lejerne med huslejesager til følge. Det var helt naturligt, at 12. kreds' folketingsmand gik ind i disse sager på lejernes vegne. Helge Niensens udtalelser medførte, at ejerne klagede til Folketingets formand og anmodede om, at Helge Niensens udtalelser blev

tilbagekaldt; hvilket naturligvis blev afvist. Ejeren og hans medarbejdere fulgte Helge Nielsen på hans forskellige møder rundt om i landet og opfordrede ham til at gentage sine angreb på Erik Jensen. Hver gang gentog Helge Nielsen, at han stod ved sine udtalelser. Erik Jensen havde en båndoptager med til alle de omtalte møder i håbet om, at få nogle kompromitterende udtalelser fra Helge Nielsen, men det mislykkedes for ham og hans håndlangere.

Lejlighedernes udseende

I en artikel bragt i et blad eller avis i 1906 er fundet en artikel om lejlighedsstandarden i Jægersborggade, hvorfra jeg citerer: "I begyndelsen af 1900-tallet solgte de daværende ejere gaden til et kompagniskab bestående af den tidligere nævnte sagfører Gottlieb Christian Kremer og Malermester Christian Frederik Rosted [1862-1929]. Ejendommene, der indeholdt ca. 650 lejligheder, for størstedelen 2 og 3 værelser, var på det tidspunkt i en så sørgelig forfatning på grund af de gamle ejeres opførsel overfor håndværkere under den store arbejderkonflikt i 1899, at mange lejligheder havde været ubeboet i flere år og flere ejendomme stod gabende tomme.

Gaden gav dengang, dels på grund af dens tarvelige standard og dels på grund af de mange tomme lejligheder et i høj grad trist og mørkt indtryk, og af den grund havde gaden ikke den store tiltrækningskraft på nye beboere.

Da de nye ejere havde overtaget ejendommene, tog de straks fat på at istandsætte og forbedre disse, og denne store reparation er nu (i 1906 - red.) tilendebragt med det resultat, at gaden nu hører til de lyseste og smukkeste i byen. Alle facader er malet i lyse farver, trappeopgange og lejligheder er særlig smukt istandsatte overalt, og der er nu et forholdsvis ringe antal ledige lejligheder i gaden.

Grunden til denne hurtige forandring i en hel gades udseende, må dels søges deri, at ejerne intet havde sparet for at gøre lejlighederne så hyggelige og smukke som overhovedet muligt, dels deri, at lejlighederne til trods for den fortrinlige stand, hvori ejendommene befinder sig, er så usædvanligt billigt, at man næppe andetsteds her i byen kan få tilsvarende lejligheder til samme pris:

2 værelser koster således 15 - 17 kr./måned

3 værelser koster således 20 - 22 kr./måned

I alle ejendomme er der nu indrettet vaskerum og tørrelofter, ligesom der er anbragt nye magasinovne i lejlighederne.

Ejerne har desuden sluttet kontrakt med København - Frederiksberg Nattevagt om bevogtning af ejendommene, herunder aflåsning af alle gadedøre. Som følge af den store indvandring til gaden er det gået stærkt fremad for de forretningsdrivende i gaden, og de mange bu-

tikker, der tidligere stod tomme, begynder nu at finde lejere, efterhånden som gaden bliver stærkt beboet.

Man kan i det hele taget sige, at folk, der sætter pris på at bo i en vel vedligeholdt og smuk lejlighed, og dog ikke vil give den høje leje, der nu om stunder forlanges for lejligheder i nye huse, ikke kan finde noget bedre sted end i Jægersborggade.

Der findes også i gaden en del større og særdeles rummelige 3 værelses hjørnelejligheder med pigeværelse og 4 værelses lejligheder, der ligeledes udlejes på overordentligt billige vilkår, som

3 værelser fra ca. 300 - 325 kr./årligt

4 værelser fra ca. 350 - 400 kr./årligt.

Den store arbejderkonflikt i 1899

Arbejdsgiverforeningen erklærede 24. maj 1899 generallockout i byggefagene, jernindustrien og enkelte andre fag. I august omfattede lockouten over 40.000 mand.

Først efter 16 ugers arbejdsstandsning blev der 5. september opnået forlig, og af den grund blev det kaldt Septemferforliget.

I 1897 havde arbejdsgiverne i jernindustrien gennem en lockout forsøgt at gøre forholdene strammere inden for deres område, men det var endt med en fiasko. Da de i foråret 1898 mente at have forstået, at der var lidt uro i arbejderne

rækker, bl.a. fordi visse enkeltforbund ikke rigtig kunne forlige sig med at afgive deres selvstændighed til »De Samvirkende Fagforbund« (nuv. SID - red.), slog de til.

Konfliktstarten

Konflikten startede med at snedkerne i nogle jyske byer strejkede, og de lokale fagforeninger nægtede at respektere en overenskomst, som deres hovedorganisation, Snedkerforbundet havde indgået med mesterorganisationen. Arbejdsgiverforeningen svarede igen med at lockoute snedkerfaget over hele landet, og denne blev 24. maj udvidet til at omfatte samtlige byggefag, jernindustrien og enkelte andre fag. I alt blev ca. 30.000 arbejdere landet over sendt på gaden, og konflikten varede sommeren igennem.

Hvad har denne historie med gaden at gøre? spørger du måske.

Jo, under konflikten boykottede socialisterne gadens lejligheder, som var under modernisering af, efter deres mening, uorganiseret arbejdskraft, også kaldet strejkebrydere eller skruebrækkere. Med andre ord - efter omkring 10-15 års eksistens måtte ejendommene moderniseres. De var som tidligere nævnt bygget som såkaldte lejekaserner til den voksende arbejderbefolkning, der i de fleste tilfælde talte to voksne og op til 10-12 børn presset sammen i lejligheder på ca. 60-70 m² og i de fleste tilfælde ned til ca. 50 m².

De ramte familier

De lockoutede arbejdere og deres familier havde det svært. En hel del familier sultede. Der var meget lidt understøttelse at få, selvom indsamlinger skaffede ganske betydelige beløb til veje. Ikke blot beskæftigede kammerater, men også mange fra det liberale borgerskab og mange bønder bidrog. Da ferietiden kom, blev arbejderbørn inviteret på ferie hos landbofamilier. Nogle af de indsamlede midler blev brugt til at organisere spisesteder flere steder i byen, hvor kvinder og børn fra de lockoutede hjem kunne få et måltid varm mad en gang om dagen.

Konflikten slutter

Efter at forligsforsøget i juli var slået fejl blev konflikten udvidet. I august lockoutede arbejdsgiverne vogn- & be-

slagsmedene samt arbejdsmændene i en række fagområder. Forligsbestræbelserne fortsatte og endelig 5. september 1899 kunne et dokument underskrives på restaurant "Søfryd" på hjørnet af Sortedams Dossering og Fredensgade. Et af stridspunkterne havde været spørgsmålet om parternes gensidige kompetence og arbejdsgivernes holdninger til arbejdsregler og lignende. Det vigtigste i forliget blev derfor dets kodificering af reglerne for det fremtidige forhold mellem arbejdere og arbejdsgivere samt mellem arbejdsmarkedets parter. Da disse regler siden viste deres levedygtighed, har man siden kaldt Septemberforliget for "Arbejdsmarkedets grundlov".

Stemningsbillede fra nutidens Jægersborggade.

Nørrebro's industri

Som nævnt i Årsberetningen har to af vores arrangementer i 2019 drejet sig om Nørrebro's tidligere industvirksomheder. Vi bringer her et par sider med billeder af nogle af virksomhederne.

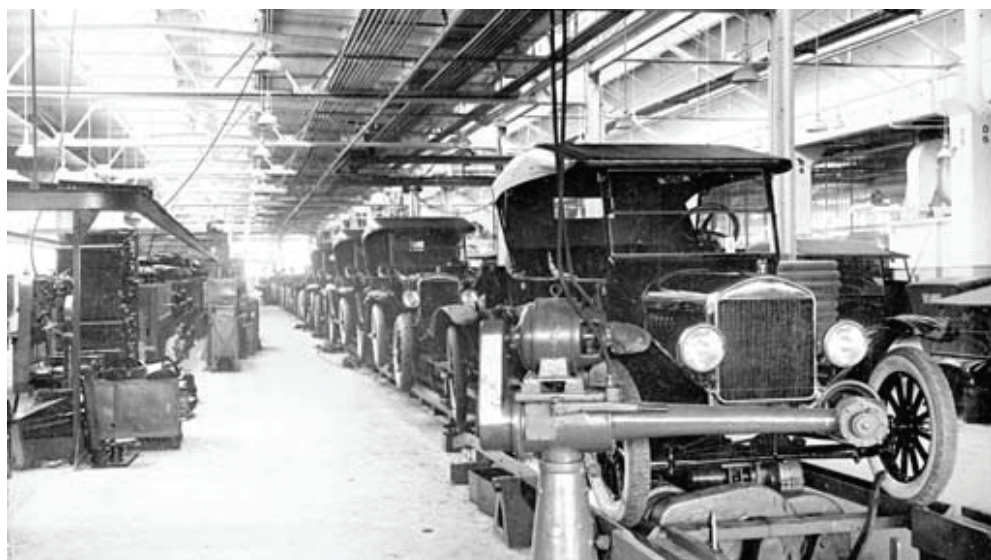
Rud. Rasmussens Snedkerier i gården bag Nørrebrogade 45, 1892.

Københavns Hesteskofabrik på Tagensvej.

Hvidtølsbryggeriet Hafnia i Stefansgade. Bryggeriet lukkede i 1939.

Ford samlefabrikken i Heimdalsgade 1919.

Arbejdere fra Ludvigsen & Hermanns jernstøberi fotograferet i anledning af virksomhedens 60 års jubilæum i 1898.

Maskinfabrikken Titan på Tagensvej ca. 1920.